

VINTILĂ HOREA AND THE EPIC PARABLE OF EXILE

Iulian Boldea

Prof. PhD., "Petru Maior" University of Tîrgu Mureş

Abstract: In Vintila Horia's novel Dieu est ne en exil, the narrator is a historic character, Ovid, through which the author writes pseudo-memoires. We may remark here a sort of refusal of history, an opening towards the imaginary. What legitimizes, in this case, Ovid's existential adventure, is fiction, certifying the resistance to an aggressive and annihilating history. In this novel, we witness a spiritual metamorphosis, a revealing voyage that represents the warrant of a sacrificial death, as well as a symbolic resurrection.

Keywords: exile, freedom, identity, labyrinth, fiction.

În ansamblul culturii române, literatura exilului nu și-a găsit încă pe deplin locul și nici receptarea critică pe deplin adecvată. Există, desigur, studii semnificative, exegeze notabile, însă o sinteză cu vocația exhaustivității și cu sens recuperator întârzie încă să se producă. Pe de altă parte, exilul literar românesc este astăzi plasat definitiv în sfera trecutului. Nicolae Manolescu observă că, pentru a exista exilul, „trebuie să existe discriminări de un fel sau altul, ca și regimuri mai mult sau mai puțin autoritare”, iar libertatea de creație și de gândire, precum și fenomenul globalizării culturale conduc la dispariția exilului și a exilaților. În acest sens, obligația morală a criticii și istoriei literare actuale e reprezentată, tot mai acut, de necesitatea reconsiderării (adică a considerării la justa valoare) a contribuției scriitorilor români ai exilului. Aceștia fac parte, în mod incontestabil, din circuitul de valori al spiritualității românești. Ei sunt produsul matricei spirituale mioritice, pe care au purtat-o în sinele lor cel mai adânc, oriunde au fost siliți să se oprească, cu voie, sau, mai ales, fără de voie, în peregrinările lor. De aceea, literatura română nu poate fi întreagă fără mărturia lor tulburătoare, fără operele lor, în care realitățile autohtone transpar cu insistența pasională și lucidă totodată a unor obsesii. Căci, de fapt, operele scriitorilor din exil s-au constituit, toate, în mărturii autentice, netrucate, despre o epocă malefică și absurdă, în mecanismele sale implacabile, aceea a comunismului.

Unul dintre reprezentanții exilului românesc, căruia critica îi este încă datoare, e Vintilă Horia, scriitor care mărturisește, într-un interviu, că „exilul nu înseamnă a pleca dintr-un loc pentru a trăi în alt loc (...). Pentru scriitor, exilul este o tehnică a cunoașterii. Pentru mine, dragostea, exilul și moartea sunt cele trei chei ale cunoașterii”. Poemele scrise de Vintilă Horia sunt o mărturie a acestei nevoi de cunoaștere, dar și a obsesivelor revelații ale interiorității. Nevoia regăsirii identității de sine este, am putea spune, cheia de boltă a lirismului lui Vintilă Horia, poet ce mărturisea că își scrie creațiile lirice în limba română, „limba poeziei”, cum o numește, „cu gând de a nu mă pierde”. Într-un articol apărut în *România literară* (nr. 37, 2005), Gheorghe Grigurcu consideră că exilul este, pentru Vintilă Horia, o modalitate de a experimenta rezistența ființei în fața unei stări-limită de indiscutabil dramatism ontologic: „Exilul i se înfățișează lui Vintilă Horia nu doar ca o circumstanță biografică între altele, ci ca o situație-

limită care ne obligă a da socoteală de tăria sau slăbiciunea fibrei noastre morale, «măsura îndeletnicirii de-a fi». Ne aflăm, experimentând-o, în fața «deșertului tătarilor», constrânși a ne constitui «în pilda către sus și către jos». Pentru cei ce-și trăiesc exilul nu ca o «monedă de schimb», ci ca un fel de «acceptare soteriologică», o asemenea încercare, echivalenta unei inițieri, revelă un destin. Așadar, un dat fundamental, imuabil, un traiect pre-scris ca o răsfrângere a tragismului condiției omenești: «Vreau să vorbesc de scriitori și de cei care le sunt asemănători. Acești oameni ar fi fost, oriunde și oricând, niște exilați. Istoria n-a făcut altceva decât să le ofere un titlu și să le indice o cale, pe care ei o aleseră dinainte și pe care Platon o numea thymos sau plan vital, născut odată cu noi».

Capodopera lui Vintilă Horia e romanul *Dumnezeu s-a născut în exil* (Dieu este né en exil), publicat inițial în limba franceză, la Paris, în anul 1960. Traducerea românească, revăzută de autor, a fost realizată de Al. Ciorănescu și a fost publicată în 1978, la Madrid. Romanul face parte dintr-un ciclu epic amplu, intitulat *Trilogia exilului*, alături de alte două romane, *Cavalerul resemnării* (1961) și *Persecuțați-l pe Boethius* (1983). Romanul redă jurnalul – ficțional - al ultimilor opt ani din viața poetului latin Ovidiu, exilat de Octavian Augustus la Tomis, pentru poemele erotice din *Ars amatoria*, care se pare au avut o influență nefastă asupra Iuliei, nepoata împăratului („*duo crimina: carmen et error*” – cum mărturisește chiar poetul). Exilul este, pentru Ovidiu, momentul declanșator al unei examinări lucide în oglinda propriului eu, examen cu virtuți purificatoare, care îi oferă șansa redobândirii demnității spirituale și a libertății de gândire și creație. Într-un astfel de context, exilul în spațiul getic provoacă un impact intercultural major, prin care „civilizatul învață de la cei considerați primitivi, cuceritorul adoptă religia celor învinși (...). Ovidiu suferă o radicală transformare morală, intelectuală și spirituală. Jurnalul său apocrif e mărturia credibilă a unei veritabile metanoia. O criză individuală este pusă în contextul unei crize generale a lumii, surprinsă în momentul trecerii de la politeismul antic la monoteismul creștin” (Ion Simuț). În acest context, cuvintele pe care Vintilă Horia i le atribuie lui Ovidiu („Tot ce se petrece în această clipă în lume nu e decât o pregătire pentru o nouă metamorfoză a omului”) sunt extrem de relevante pentru transformarea spirituală pe care o trăiește poetul, purificat prin suferința exilului, parcurgând treptele dificile ale căutării și regăsirii de sine. Referindu-se, între altele, și la destinul romanului său, Vintilă Horia mărturisea, într-un interviu: „Dacă rămâneam în țară, într-o țară liberă (închipuindu-ne că rușii n-ar fi intrat în România), mi-aș fi continuat cariera diplomatică... aș fi scris cărți, chiar un roman cu Ovidiu, poate chiar *Dumnezeu s-a născut în exil*, dar altfel de roman. Un roman care poate ar fi interesat publicul din România, dar n-ar fi interesat lumea întreagă. N-ar fi fost romanul unui sacrificat în numele cunoașterii. Ar fi fost aventura unui roman la Tomis. Ceea ce era cu totul altceva. Romanul a ieșit așa cum a ieșit doar pentru că eram eu însumi în poziția lui Ovidiu, un exilat, și pentru că dădusem peste cheia cunoașterii care e exilul... Eugen Ionescu, Emil Cioran, Mircea Eliade, Lupașcu, eu și alții ne-am fi realizat, dacă am fi rămas în România, doar pe un plan gândirist, adică național, și n-am fi reușit niciodată să spargem aceste limite. Durerea ne-a transformat în altceva”.

Este limpede că textul lui Vintilă Horia exploatează, subliminal sau în mod deschis și alte teme: tema identității, a relației cu Celălalt, a raportului dialectic dintre identitate și alteritate etc. Scriitorul notează că imaginea exilatului, a lui Ovidiu, l-a preocupat foarte multă vreme: „Tema «Ovidiu» mă obseda încă din Argentina. Tema exilului și a lui Ovidiu ca simbol al exilului. Se împlineau două mii de ani de la nașterea lui Ovidiu și se pregătea în toată lumea sărbătorirea acestui eveniment. Citeam cărți despre el, reciteam *Tristia* și *Pontica*. Eram pe o plajă, invitați de niște prieteni francezi pe malul oceanului, în martie, – în Argentina anotimpurile sunt invers, așa

că era o vreme de septembrie – și recitam mergând singur, din Tristia. [...] Căutam pretutindeni tot ce s-a scris despre Ovidiu. Doi ani au fost marcați de «febra Ovidiu». Nu știam ce să fac: o monografie, un roman, un studiu literar...”

Structurat sub forma unui jurnal apocrif al poetului Ovidiu, cu o scriitură clară, cursivă, lineară, romanul *Dumnezeu s-a născut în exil* pune în joc disponibilitățile afective și spirituale ale exilatului, ale individului ce trăiește cu fervoare într-un spațiu alienant, alimentat de universul propriilor obsesii care îi conturează identitatea profundă și revelatorie. Cuvintele de la începutul romanului („Închid ochii ca să trăiesc”) definesc profilul eroului imaginat de Vintilă Horia din perspectiva unui refuz clar al istoriei, a unei deschideri spre imaginar și esoterism, în detrimentul unei valorizări pozitive a datelor realității imediate. Ficțiunea e, astfel, cea care legitimează aventura existențială a lui Ovidiu, cea care îi certifică rezistența împotriva unei Istории anihilante și agresive. Suntem, în acest roman, martorii unei metamorfoze spirituale, ai unui itinerariu spiritual catabatic, prin care retransărea în valorile esoterismului și ale sinelui, ca și încifrarea sensurilor existenței reprezintă garanția unei morți sacrificiale și a unei resurecții simbolice. Întâlnirea poetului cu lumea dacică, a cărei existență e trasată sub semnul religiei monoteiste dominate de Zamolxe, produce o ruptură epistemologică, datorată ciocnirii unor civilizații divergente. Extrem de utilă ar putea fi, în acest sens, categoria conceptuală de translație culturală, care definește un orizont al întâlnirilor între diferite spații culturale, sugerând o alternativă edificatoare la conceptul dihotomic de „ciocnire a civilizațiilor”. Translația culturală este, de fapt, un indicator al unor mutații antropologice survenite la un moment dat, dar și o modalitate de re poziționare a subiectului într-un nou context istoric, social și ideologic. Jurnalul apocrif al lui Ovidiu este, în același timp, și un “discurs despre ceilalți”, care exprimă un semantism multifocal, reduplicând perspectivele și rolurile strategiilor receptării și nuanțând, prin negociere a sensurilor și diferențelor, relieful întâlnirilor dintre două civilizații, două culturi, două orizonturi mentale diferite, așa cum se re poziționează în spațiul dinamic al unor întâlniri, emergențe și recunoașteri benefice.

De altfel, scriitorul însuși își închipuie propria operă ca având o arhitectură riguros structurată, în mai multe cicluri distincte unele față de celelalte („Este un prim ciclu, cel al literaturii fericite, care coincide cu viața mea fericită, în țara mea, evident; și acesta a durat până la lagărul de concentrare când am pierdut tot, până în ’45, când s-au terminat lagărul și războiul. Apoi este un al doilea ciclu, de aclimatizare la noua situație: îmi dau seama că așa fi putut dispărea în acel dezastru, ca atâția alții, că așa fi putut să mă transform în om de afaceri, în director de hotel sau pădurar în Canada, cum aveam intenția la început; aceasta a durat și se vede în poezia și povestirile pe care le-am scris între 1945 și 1960, este o literatură de adaptare. Și este un al treilea ciclu, care începe cu *Dumnezeu s-a născut în exil* și, din punctul meu de vedere, evident, cu care m-am salvat și am găsit ocazia de a mă adapta și de a mă salva în același timp; în acest al treilea ciclu sunt, încercând să completez edificiul”).

Vintilă Horia operează, în romanul său, o dihotomie construită cu minuție, între spațiul civilizator al Romei și cel arhaic al Daciei, o opoziție pe care Cornel Ungureanu o consideră excesivă: „Din punctul de vedere al cititorului de cursă lungă, acest tezism al lui Vintilă Horia devine la un moment dat supărător. Rostită și reluată obsedant, ideea că estul lăsat pradă barbarilor reprezintă cheia înțelegerii lumii, că acolo se păstrează adevărurile la care Occidentul nu are acces pulverizează textul, împărțindu-l în povestioare moralnice”. Și în acest text, referirile la exil sunt dintre cele mai lămuritoare; exilul înseamnă, și pentru personaj, dar și pentru scriitor, nu doar excluderea dintr-un anumit spațiu public, ci și câștigarea și asumarea libertății. În mod paradoxal, exilul exterior provoacă restaurarea unei legitime autonomii

interioare: „Gata cu zeii în proza mea, gata cu eroii, fără metafore mitologice. Sunt liber, în taină, să scriu așa cum gândesc și cum trăiesc”. Frustrările legate de condiția exilatului își transferă energiile asupra conștiinței identitare, favorizând o mult mai promptă și mai fecundă cunoaștere a propriei interiorități: „Abia când am ajuns, dezrădăcinat din trecutul meu și din toată falsitatea care l-a alcătuit, m-am descoperit pe mine însumi [...], m-am putut apleca liber asupra sufletului meu, fără teamă și fără umilință”. În acest context, există în roman și unele referiri contrastive la cei doi poli (creatorul și Cezarul): „Eu sunt poetul, el nu este decât împăratul”. Orice om, citim în acest text, „e un Augustus, stăpân peste un imperiu fără limite care ne dă de furcă clipă de clipă”, după cum orice om poate să se compare chiar cu instanța supremă, cu Dumnezeu („Dacă cerul e gol, așa cum cred, acest Dumnezeu trebuie să fie tare mic și tare singur în mijlocul unei tăceri și unei solitudini insuportabile. Acest Dumnezeu unic, în fond, probabil că-mi seamănă, măcar prin latura asta”).

Romanul lui Vintilă Horia reprezintă și o parabolă a Creatorului exclus din Cetate, silit să-și asume un exil interior ce are suficiente resurse regeneratoare pentru a-i reda echilibrul sufletesc. După parcurgerea dificultăților induse unei istorii alienante, poetului exilat i se revelează taina eternității: „Mă număr și eu printre acești învingători învinși. Augustus m-a exilat ca să mă facă să sufăr și am suferit. Dar știu acum că Roma, această Romă care era, la începutul suferințelor mele, oglinda tuturor gândurilor, nu se află la răscrucea tuturor drumurilor de pe acest pământ, ci altundeva, la capătul unui altfel de drum. Și mai știu că Dumnezeu s-a născut, și el, în exil”. Experiența inițiatică pe care o încearcă poetul exilat la Tomis se desfășoară între „două nopți”; el este captivul unui timp prezent alienant, dar și al unui trecut cu contururi aurorale. Pe de o parte, experiențele vieții cotidiene se derulează sub semnul demonicului; pe de altă parte, revelațiile mythos-ului, proiecția sacralității și resursele utopice fac parte dintr-un scenariu recuperatoriu și compensator.

Ceea ce se degradează prin înstrăinarea de sine, prin alienare și negativitate afectivă, se câștigă, în alt plan, al spiritualității, al orizontului mitico-sacral mântuitor. Aflat la limita dintre istorie și ficțiune, dintre mit și realitate, personajul lui Vintilă Horia trăiește, cu patos reținut, o experiență a memorării și evaluării propriei opere și a propriului destin. Lui i se revelează astfel, prin intermediul paginilor sale „ascunse”, dimensiunea profetică, orfică și expiatoare a poeziei, iar poeziile sunt înfățișate ca „revelatorii existenței adevăratului Dumnezeu”. De altfel, Ion Simuț subliniază, într-un comentariu, valențele și dimensiunile exilului, nu lipsite de o amprentă mitico-sacrală, așa cum sunt ele dezvoltate în structura narativă a romanului *Dumnezeu s-a născut în exil*: „Exilul e o încercare inițiatică, esențială, pentru Isus, pentru Ovidiu, pentru Vintilă Horia, pentru om, în general. Omul (Adam și Eva și succesorii lor) a început să-l înțeleagă cu adevărat pe Dumnezeu numai după ce a fost izgonit din paradis. Isus s-a născut în exil, în ieslea de la Betleem, dar puterea lui nu a putut fi zăgăzuită. Ovidiu l-a descoperit pe Dumnezeu în exilul său de la Tomis și de aceea credința lui, născută în cele mai vitrege condiții, va fi cu atât mai puternică. Patria pământească, Roma, depravată și ingrată, nu mai merita râvna și nostalgia întoarcerii. Exilul lui Ovidiu este pentru Vintilă Horia o ficțiune de compensație, o cale întortocheată de cunoaștere a divinității. Numai Dumnezeu exilului dezvăluie cu adevărat sensurile salvatoare, de mântuire prin suferință și recuperare a patriei cerești”. Exilul îi revelează lui Ovidiu o sumă de semnificații sau mărci ale propriei identități, din care nu lipsesc fiorul nostalgic, sugestivitatea credinței, purificarea prin suferință, amprenta anamnetică etc.

Clarificările etice și afective, dar și regresia spre lumea copilăriei au semnificația simbolică a recuperării unui univers edenic. Romanul lui Vintilă Horia este, cum s-a mai spus, și o carte a vârstelor, în măsura în care meditația lui Ovidiu proiectează în pagină trecerea timpului,

îmbătrânirea, avatarurile corporalității. Sunt notate, astfel, „adevărurile existenței unui om care, îmbătrânind, se desprinde dureros de iluziile zilnice”. Ovidiu descoperă, însă, în existența cotidiană, și universul consolator al lucrurilor mărunte, farmecul micilor bucurii ale vieții, frumusețea aspră a naturii dacice, splendoarea infinită a mării. Scris într-o tonalitate meditativă și poetică, romanul *Dumnezeu s-a născut în exil* reprezintă, înainte de toate, o confesiune de extremă sinceritate a poetului exilat asupra condiției artistului aflat într-o situație-limită, ce îi repune în discuție și îi legitimează disponibilitățile afective și morale.

BIBLIOGRAPHY

Florin Manolescu, *Arhetipul exilului*, în revista „Luceafărul”, 14 aug. 1991; Cornel Ungureanu, *Vintilă Horia în imperiul libertății*, în revista „Orizont”, nr. 5, 1992; Romul Munteanu, *Jurnal de cărți*, vol. V, București, 1994; Emil Manu, *Ultimul Vintilă Horia*, în revista „Viața Românească”, nr. 2, 1994; Dan Stanca, *Pământul spiritualizat*, în revista „Viața Românească”, nr. 9-10, 1994; Constantin Ciopraga, *Un cavaler al spiritului*, în revista „Jurnalul literar”, nr. 27-30, 1992; Cornel Ungureanu, *La vest de Eden*, Ed. Amarcord, Timișoara, 1995; Cristian Radu, *Publicistica lui Vintilă Horia*, în revista „Tribuna”, nr. 44, 1996; Crenguța Gânscă, *Metamorfozele lui Vintilă Horia*, în revista „Familia”, nr.1, 1997; Gheorghe Glodeanu, *Vintilă Horia și romanele exilului*, în revista „Tribuna”, nr. 4, 1996; Nicolae Florescu, *Întoarcerea proscrisilor*, Ed. Jurnalul literar, București, 1998; Gheorghe Grigurcu, *Poezia lui Vintilă Horia*, în revista „Steaua”, nr. 5-7, 1991; Mircea Muthu, *Vintilă Horia*, în *Dicționarul Esențial al Scriitorilor Români*, București, 2000; Marilena Rotaru, *Întoarcerea lui Vintilă Horia*, Ed. Ideea, București, 2002; Alex. Ștefănescu, *Vintilă Horia*, în revista „România literară”, nr. 43, 2003; Georgeta Orian, *Vintila Horia, un scriitor contra timpului său*, Editura Limes, Cluj, 2008; Livia Buzoianu (coord.), *Interferențe ovidiene*, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța, 2009; Iulian Boldea, *Exilul ca situație-limită*, în revista „România literară”, nr. 41, 2011.